

malisatie en standaardisatie; het werken met supervisors; experimenten met strokenbouw; de typologie en verschijningsvorm van de portieketageflat; de plattegronden van portieketage- en laagbouwwoonings; het principe van open verkaveling; de karakteristieke hovenverkaveling met haakvormige bouwblokken; de spaarzame hoogbouw; de toepassing van standaardtypes, systeembouw en herhalingsbouw; de bewuste compositie van een monumentaal stadsbeeld in relatie tot het autoverkeer; en de ontwikkeling van centra met wijkgerichte voorzieningen in de verschillende deelgebieden.

Het boek heeft als speciale bijlagen overzichten van de geraadpleegde archieven en van diensten en hoofd-

personen achter het AUP. Het feit dat niet alle titels waarnaar in noten wordt verwezen zijn opgenomen in de literatuurlijst valt in het niet bij de grote verdiensten van *De nieuwe grachtengordel*. De reeds ingezette herstructurering van de Westelijke Tuinsteden zal er niet wezenlijk door worden beïnvloed, maar dit schitterende boek beschrijft een belangrijk en leerzaam hoofdstuk uit de geschiedenis van de moderne stedenbouw: hoe het ambtelijke apparaat in een gezamenlijke inspanning uitwerking gaf aan de in de jaren dertig geformuleerde ambitie 'om van Amsterdam weer een goede woonstad te maken'.

KEES SOMER

AD VAN DRUNEN EN JAN VAN OUDHEUSDEN (SAMENST.)

HUYS VAN BOXTEL EN ZIJN BUREN ACHT EEUWEN BOUWEN EN WONEN IN EEN BOSSCHE STADSWIJK

's-Hertogenbosch (Adr. Heinen) 2018, 534 pp., ills in zwart-wit en kleur, ISBN 9789086801626, € 39,95

Diepgaand onderzoek naar de bouw- en bewoningsgeschiedenis van bouwblokken in Nederlandse binnensteden is geen veelvoorkomend fenomeen. Een bekend maar al wat ouder archeologisch en bouwhistorisch onderzoek is dat naar de 'Kok-panden' in Kampen. Meer recent vond in Leiden een onderzoeksproject plaats in het kader van de Aalmarktschool. Waar deze projecten voortkwamen uit grootschalige herstructureringen van de binnenstadsbebouwing, is het onderzoek naar het Huys van Boxtel in 's-Hertogenbosch geïnitieerd door de bewoners zelf. Meerdere auteurs van *Huys van Boxtel en zijn burenen* met achtergronden in verschillende disciplines geven duiding aan de rijke geschiedenis van het pand en de omgeving. Het boek geeft zodoende een geïntegreerd historisch, bouwhistorisch en archeologisch overzicht van acht eeuwen menselijke activiteit en bebouwing aan de Postel-

straat, gelegen aan de rand van de Bossche binnenstad.

De zwaartepunten in de acht hoofdstukken van het boek liggen bij het historisch overzicht van de bewoners van het Huys van Boxtel, geschreven door Jan van Oudheusden, en de bouwgeschiedenis van het huis en de naastgelegen panden, door Ad van Drunen. Dit geheel is aangevuld met een archeologische duiding van het gebied door Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof, alsmede een ontstaansgeschiedenis van de verschillende kloosters in de buurt, van de hand van Caspar Blaauw en Esther Vink. Achter alle bijdragen gaat echter een groter team schuil dat verantwoordelijk was voor de diversiteit aan onderzoek naar dit kleine stukje 's-Hertogenbosch.

Het boek opent opvallend met de gemeentelijke plannen in de jaren vijftig en zestig van de twintigste

eeuw. Passend binnen de modernistische stedenbouwkundige ontwikkelingen van die tijd had 's-Hertogenbosch vernieuwingsplannen voor de vervallen stukken van de binnenstad, inclusief grote uitvalswegen en parkeerterreinen. Deze plannen betekenden echter ook bijna het einde voor de Postelstraat en het Huys van Boxtel.

Naast de twintigste-eeuwse proloog verzorgt Van Oudheusden ook de bewonersgeschiedenis van het Huys van Boxtel. Niet alleen een grote hoeveelheid archiefmateriaal, maar ook mondelinge overlevering van recente bewoners lagen aan dit hoofdstuk ten grondslag. De bewonersverhalen zijn geïntegreerd in de bredere geschiedenis van 's-Hertogenbosch en de rest van Nederland van de late veertiende eeuw tot en met het heden. De bewoners van het huis worden in relatie tot machthebbers als de Habsburgers behandeld, zoals wanneer aan het einde van de vijftiende eeuw de Rooms-Duitse keizer Frederik III van Habsburg tijdelijk zijn toevlucht zocht in Boxtel bij Hendrik van Ranst, de heer van Boxtel en naamgever van het huis aan de Postelstraat. Hoewel dit ontegenzeggelijk een duiding geeft aan de historische bewoners van het Huys van Boxtel, zorgt deze aanpak er wel voor dat de bewonersgeschiedenis soms ver van de gekozen verhaallijn af komt te liggen.

De archeologische duiding van het onderzoeksgebied richt zich primair op de twaalfde tot veertiende eeuw. Aan de hand van opgravingen in de omgeving van de Postelstraat en archeologische informatie van de rest van de stad wordt een gedetailleerd beeld geschetst van de mogelijke situatie in de periode dat de buurt nog buiten de stadsmuren lag, waarvan geen (bouw)historische bronnen zijn overgeleverd. Zo blijkt dat al aan het einde van de twaalfde eeuw het gebied gereed werd gemaakt voor akkerbouw en woningbouw.

Het Huys van Boxtel was al in de veertiende eeuw gelieerd aan de kloosters op de Uilenburg, ten westen van de Postelstraat. Bewoner Wouter van Oekel was namelijk niet alleen eigenaar van het Huys van Boxtel in die tijd, bronnen wijzen er op dat hij tevens de stichter was van het klooster op de Uilenburg. Het hoofdstuk over de geschiedenis van de verschillende abdijen en kloosterterreinen in de directe nabijheid van het Huys van Boxtel gaat daarom dieper in op de ontstaansgeschiedenis van het klooster op de Uilenburg. Middels archiefwerk tonen Blaauw en Vink aan dat Van Oekel wel degelijk een huis en erf als schenking aan het nog op te richten franciscanenklooster deed, maar dat van stichting door Van Oekel echter geen sprake was.

Ad van Drunen en zijn team verzorgden het bouwhistorisch onderzoek voor dit project. Dit is grotendeels een voortzetting van zijn werk uit *'s-Hertogenbosch van straat tot stroom* (Zwolle 2006), waarin Van Drunen een

bouwhistorische duiding geeft voor het gebied dat binnen de eerste stadsmuur viel. Analyse van de bouwhistorie van de binnenstad per huizenblok paste hij ook toe bij dit onderzoek. Aan de hand van een grote variëteit aan bronnen is daarom niet alleen de bouwgeschiedenis van het Huys van Boxtel in kaart gebracht, maar ook die van alle andere huizen in hetzelfde huizenblok aan de Postelstraat.

Het Huys van Boxtel is eigenlijk meer dan een woonhuis, het is een complex dat in totaal acht verschillende bouwvolumes omvat. Van Drunen gaat in op de afzonderlijke delen van het pand, waarbij hij aandacht geeft aan het veranderende gebruik van het huis en hoe dat de bouwkundige situatie beïnvloedde. Zo heeft bijvoorbeeld de achtervleugel in de zestiende eeuw gediend als brouwerij, om vervolgens aan het einde van de zeventiende eeuw te worden verbouwd om een schuilkerk te huisvesten. De schuilkerk leidde tot aanpassingen die tot op de dag van vandaag zichtbaar zijn. De merkwaardige kleine raampjes en kijkgaten in het gebouwencomplex duiden daarbij volgens Van Drunen op de aanwezigheid van een inpandige beveiliging in de periode dat de schuilkerk in gebruik was.

De bouwhistorie van de overige panden in de Postelstraat is niet zo uitvoerig beschreven als die van het Huys van Boxtel. Vanwege de omvang van het onderzoek en het beperkte aantal pagina's is de bouwhistorie teruggebracht tot samenvattingen van enkele pagina's per huis. Daarbij wordt kort ingegaan op de verschillende bouwstadia van de panden. Opmerkelijk is dat bij de bouwhistorische samenvatting van de overige panden in de Postelstraat een bronvermelding ontbreekt. Wel is met behulp van een tijdlijn een overzicht gegeven van de bouw- en bewonersgeschiedenis. In de meeste gevallen zijn afbeeldingen en plattegronden van de panden bijgevoegd. Om de bouwgeschiedenis van het Huys van Boxtel en de naastgelegen panden te visualiseren, zijn door Bianca Eikhoudt van de afdeling Erfgoed in 's-Hertogenbosch digitale reconstructies gemaakt. Deze zijn niet alleen een lust voor het oog, de 3D-modellen van de panden in verschillende bouwstadia bieden de lezer een goede houvast bij de vaak uitgebreide bouwgeschiedenissen. Een probleem waar (bouw)historici veel tegen aanlopen bij het maken van dergelijke digitale reconstructies is de weergave van de onzekerheid hiervan; in deze publicatie is dat soms op inzichtelijke wijze opgelost door verschillende variaties van modellen te presenteren.

Het bouwhistorische deel sluit Van Drunen af met een synthese van de bouwhistorie van het gehele bouwblok. Hij schetst hiermee in grote lijnen een beeld van de bouwmaterialen en bouwconstructies alsmede het gebruik en interieur van de onderzochte huizen. Zijn betoog is een waardevolle toevoeging aan de historiografie over Nederlandse huizenbouw, maar had nog aan belang kunnen winnen wanneer

ervoor was gekozen de geschetste ontwikkelingen in het perspectief te plaatsen van de bouwgeschiedenis van 's-Hertogenbosch of van heel Nederland.

De auteurs stellen in de inleiding dat zij een interdisciplinaire microgeschiedenis van een deel van de Bossche Postelstraat hebben afgeleverd. Om deze stelling echter waar te kunnen maken, was een synthese van de archeologische, historische en bouwhistorische bevindingen nodig geweest. Voor nu bestaan deze vakdisciplines in het boek vooral naast elkaar. Desalniet-

temin zit het boordevol informatie over het Huys van Boxtel en de naastgelegen panden. Jarenlang intensief onderzoek naar de huizen, de bewoners en de buurt heeft geresulteerd in dit overzicht van acht eeuwen menselijke activiteit en bebouwing aan de rand van de Bossche binnenstad. Weinig bouwblokken in Nederland zijn zo uitvoerig op (bouw)historische wijze in kaart gebracht.

BART REUVEKAMP

SOPHIE ELPERS

WEDEROPBOUWBOERDERIJEN AGRARISCH ERFGOED IN DE STRIJD OVER TRADITIE EN MODERNISERING, 1940-1955

Rotterdam (naio10 uitgevers) 2018, 328 pp.,
illustraties zwart-wit, ISBN 9789462084612, € 39,95

Deze publicatie is de publiëksuitgave van het proefschrift dat Sophie Elpers op 24 januari 2014 in Amsterdam verdedigde. Elpers deed voor haar promotie onderzoek naar de strijd over traditie en modernisering bij boerderijen die tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog zijn gebouwd. Zij raadpleegde hiervoor de archieven van het Bureau Wederopbouwboerderijen, (overheids)instellingen, particulieren en van mensen die nauw betrokken zijn geweest bij de wederopbouw van boerderijen. Daarnaast gebruikte zij artikelen uit streekbladen en bladen op het gebied van architectuur en landbouw en interviewde zij mensen die de wederopbouw van hun boerderij zelf meemaakten.

Tijdens de oorlog werden diverse steden zwaar beschadigd en deels verwoest. Hierover is veel bekend, dit in tegenstelling tot de verwoesting van meer dan 9000 boerderijen. Aan het begin van de oorlog verdwe-

nen ruim vijfhonderd boerderijen, merendeels voor het vrijmaken van het schootsveld bij de Grebbelinie. Het overige deel van de verwoestingen werd veroorzaakt door inundaties en gevechtshandelingen in het laatste oorlogsjaar. Dat gebeurde vooral in Noord-Brabant, Limburg en Gelderland, en in iets mindere mate in Zeeland en Overijssel. Daarnaast telde Nederland nog eens 40.000 beschadigde boerderijen. Vier zwaar getroffen gebieden, namelijk Groesbeek, Mill, de Grebbelinie en Walcheren, worden in het boek uitgewerkt.

Elpers beschrijft de wederopbouw vanuit drie kaders, te weten het institutionele kader, het kader van de belangstelling voor traditie en het kader van de belangstelling voor modernisering en vernieuwing. Allereerst het institutionele kader. Al in 1940 werd de wederopbouw een overheidsaangelegenheid. De overheid coördineerde de heropbouw van dorpen, steden en boerderijen. Het snel herbouwen van boerderijen